

Magda Karkowska

SOCJOLOGIA WYCHOWANIA

wybrane elementy

Mechanizmy socjalizacji i edukacją szkolną

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1	
Wprowadzenie do socjologii wychowania	11
Rozdział 2	
Podstawowe pojęcia socjologii wychowania i relacje między nimi	25
Rozdział 3	
Wybrane teorie rozwoju społecznego jednostki	41
Rozdział 4	
Role społeczne w socjologii – przegląd stanowisk teoretycznych	61
Rozdział 5	
Kultura jako źródło socjalizacji jednostki	81
Rozdział 6	
Język jako narzędzie socjalizacji jednostki	95
Rozdział 7	
Rodzina jako środowisko wychowania	115
Rozdział 8	
Młodzież jako kategoria społeczna.	
Socjalizacja w grupach rówieśniczych	137
Rozdział 9	
Media w edukacji i wychowaniu	167

Rozdział 10	
Szkoła jako środowisko wychowania w perspektywie modelu funkcjonalno-strukturalnego	179
Rozdział 11	
Szkoła jako system społeczno-kulturowy w perspektywie interakcjonizmu symbolicznego	211
Rozdział 12	
Ideologie wychowania i edukacji	239
Objaśnienie trudniejszych pojęć.....	255
Bibliografia	275
Spis rysunków w tekście.....	283
Spis tabel w tekście.....	284

Wstęp

Niniejsza książka, zatytułowana *Socjologia wychowania – wybrane zagadnienia. Mechanizmy socjalizacji i edukacja szkolna*, jest przeznaczona dla studentów pedagogiki, kandydatów na nauczycieli, wychowawców, animatorów kultury, a także wszystkich tych osób, które pragną lepiej zrozumieć rzeczywistość polskiej szkoły, zapoznając się z jej specyfiką, a także społecznymi aspektami wychowania i edukacji. Książka zawiera kompendium wiedzy z zakresu społecznych uwarunkowań tych procesów i składa się z trzech, integralnie ze sobą powiązanych części.

Pierwsza, odpowiadająca problematyce socjologii wychowania, stanowi wprowadzenie do dyscypliny i składa się z trzech rozdziałów. Druga, poświęcona omówieniu mechanizmów socjalizacji obejmuje pięć kolejnych. Część trzecią, podsumowującą, stanowią trzy rozdziały, których treść koncentruje się wokół problemów edukacji szkolnej.

Taka struktura wynika z prawidłowości rządzących procesem uspołecznienia jednostki. Socjalizacja najpierw przebiega w rodzinie i małych grupach, z którymi jednostka się identyfikuje, następnie nabiera charakteru instytucjonalnego. Stąd zasadne wydaje się być wprowadzenie w problematykę socjalizacji, teorie rozwoju społecznego, a następnie omówienie kultury i języka jako narzędzi teże, by w kolejnych rozdziałach poświęcić nieco miejsca socjologicznej problematyce rodziny, rówieśników i młodzieży jako grupom odniesienia w życiu jednostki.

W pierwszym i drugim rozdziale znajdują się informacje na temat problematyki socjologii wychowania i edukacji, związków, w jakich dyscypliny te ze sobą pozostają, jak również relacji z innymi naukami społecznymi, w tym samą pedagogiką. Socjologię i pedagogikę wiele łączy: przedmiot zaintereso-

sowania, społeczny wymiar relacji nauczyciel–uczeń, sposoby poznawania rzeczywistości. Różni je charakter – socjologia zgodnie ze stanowiskiem większości badaczy pozostaje nauką teoretyczną, wyjaśniającą zależności społeczne, podczas gdy pedagogika jest dyscypliną praktyczną, zajmującą się zmianą, sposobami jej wprowadzania, oddziaływaniami na osobowość wychowanków.

W rozdziale pierwszym czytelnik znajdzie również próbę uzasadnienia przydatności problematyki socjologicznej dla osób studiujących pedagogikę.

Drugi rozdział w całości poświęcony jest omówieniu podstawowych pojęć występujących w socjologii wychowania i edukacji: socjalizacji, wychowania, nauczania, interakcji i różnych typów środowisk wraz z łączącymi je relacjami i zarysem teorii socjalizacji. Tutaj również zostało wprowadzone szerzej rozumiane pojęcie edukacji jako zjawiska łączącego i zawierającego w sobie procesy uspołecznienia, wychowania czy przekazywania wiedzy. Znane ono jest szczególnie tym czytelnikom, którzy wcześniej zetknęli się z pracami Z. Kwiecińskiego¹.

Rozdział trzeci stanowi próbę rekonstrukcji niektórych teorii rozwoju społecznego jednostki i towarzyszących mu aspektów moralnych i emocjonalnych. Świadomie zrezygnowano z rekonstrukcji teorii koncentrujących się na poznawczych aspektach rozwoju, ponieważ dotyczą one raczej psychologii niż socjologii. Tutaj znajdują się założenia koncepcji rozwoju społecznego autorstwa Stefana Szumana, Stefana Kunowskiego, Heleny Radlińskiej i Erika Eriksona.

Odrębne przedstawienie w dwóch kolejnych rozdziałach teorii socjalizacji i teorii rozwoju społecznego wynika z faktu, że w obu procesach inaczej rozumie się pojęcie zmiany. W socjalizacji jest to zmiana nieprzewidywalna, uwarunkowana środowiskowo; w rekonstruowanych tutaj teoriach opisujących procesy rozwoju społecznego natomiast zmiany generalnie mają charakter progresywny – choć oczywiście poświęcono nieco miejsca możliwym ich zaburzeniom.

Rozdział czwarty przedstawia różne koncepcje ról społecznych w socjologii, omawiając proces przyjmowania ról czy uczenia się ich przez jednostkę jako integralny element procesu socjalizacji. Kluczem do rozumienia odmienności w procesach przyjmowania i uczenia się roli jest przyjęcie za punkt wyjścia założeń dwu alternatywnie postrzegających rzeczywistość społeczną

¹ Porównaj: Z. Kwieciński, *Socjopatologia edukacji*, Warszawa 1992.

teorii socjologicznych: funkcjonalizmu i interakcjonizmu symbolicznego. Sporo miejsca poświęcono zagadnieniom zmieniających się wzorów osobowych, ze szczególnym uwzględnieniem wzoru demokracji popularyzowanego przez Marię Ossowską.

Rozdziały piąty i szósty dotyczą narzędzi procesu socjalizacji, jakimi są język i kultura. Kultura i zagadnienia z nią związane: próba definicji, a także jej klasyfikacje przedstawiono według różnych kryteriów, oddziaływanie na osobowość jednostki czy rekonstrukcja podstawowych założeń wychowania międzykulturowego stanowią istotne zagadnienia wiedzy z sygnalizowanego wyżej zakresu. Język postrzegany przez socjologów jako środek komunikacji i autoekspresji jednostki, przeanalizowany został pod kątem jego znaczeń i funkcji w socjalizacji, użytkowania kodów językowych i ich konsekwencji wychowawczych i edukacyjnych wraz z wpływem na niepowodzenia dydaktyczne i zjawisko reprodukcji kulturowej. W rozdziale poświęconym językowi znajdzie też czytelnik rekonstrukcję najważniejszych teorii komunikacji wraz z cechami tego procesu.

Rozdziały siódmy i ósmy poświęcone zostały omówieniu socjologicznych zagadnień dwóch podstawowych środowisk wychowawczych, jakimi są rodzina i grupa rówieśnicza. W rozdziale siódmym zawarte zostały podstawowe informacje dotyczące pochodzenia i społecznych uwarunkowań funkcjonowania rodziny, rozróżnienie między rodziną a małżeństwem, a także jej funkcje, typologia wraz z wpływem zróżnicowań w obrębie środowiska rodzinnego na procesy wychowania i socjalizacji. W ostatniej części rozdziału omówione zostały przemiany rodziny na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci.

Grupa rówieśnicza, jako druga obok rodziny, podstawowa grupa odniesienia w poświęconym jej rozdziale ósmym została powiązana z problematyką szerszej kategorii społecznej i badawczej, jaką stanowi młodzież. Obok zagadnień definicyjnych zrekonstruowane zostały założenia najbardziej znanych, socjologicznych teorii młodzieży², w dalszej kolejności omówiono związki młodzieży ze społeczeństwem, a obok nich typy doświadczeń wpływających na jej późniejsze uczestnictwo społeczne. Sporo miejsca poświęcono też typom i funkcjom grup rówieśniczych oraz ich znaczeniu w życiu młodych ludzi. Na zakończenie rozdział ósmy wprowadza w problematykę grup subkulturowych i postaw społeczeństwa dorosłych wobec młodzieży.

² Porównaj: H. Griese, *Socjologiczne teorie młodzieży*, Kraków 1995.

Strukturę trzeciej części opracowania, poświęconej problematyce edukacji szkolnej uzasadnia refleksja na temat modeli szkoły w społeczeństwie. Model strukturalno-funkcjonalny jako starszy, lepiej ugruntowany w polskiej myśli pedagogicznej, poprzedza szersze i nowocześniejsze spojrzenie na rzeczywistość szkolną, związane z założeniami interakcjonizmu symbolicznego.

Ostatnią część pracy otwiera rozdział dziewiąty, w którym omówiono media w edukacji, ich wpływ na osobowość odbiorców, charakterystyczne cechy przekazu telewizyjnego i reklamowego wraz z konsekwencjami wychowawczymi i edukacyjnymi, które powoduje brak wybiórczego nastawienia do treści medialnych. Zjawisko to wywoływać powinno konieczną refleksję rodziców, wychowawców oraz nauczycieli na temat zasad korzystania z treści medialnych w pracy z młodymi ludźmi. Istotnymi wskazaniem do refleksji okazują się też założenia społeczeństwa informacyjnego, zmieniający się charakter kontaktów międzyludzkich i sposób, w jaki „era internetu” oddziałuje na treści edukacji, sposoby przekazywania wiedzy, organizację kształcenia i relacje uczeń–nauczyciel.

Rozdział dziesiąty omawia model funkcjonalno-strukturalny szkoły, w obrębie którego postrzegana jest ona jako środowisko wychowawcze, obiektywnie oddziałujący na osobowość uczniów system bodźców: kulturowych, społecznych i edukacyjnych, które mogą zostać poddane kontroli i modyfikacjom w celu zapewnienia jedynie pozytywnych oddziaływań. Celem rozdziału było ukazanie, że obok niezmiennych, stałych elementów szkoły, takich jak jej funkcje, cechy, role nauczycieli i cechy uczniów, pełna obiektywność tego środowiska wychowawczego jest w obecnym czasie jego cechą pozorną, nie przystającą do obserwowanej i doświadczanej rzeczywistości edukacyjnej.

Stąd zresztą następujący bezpośrednio po nim rozdział jedenasty, który przedstawia alternatywny model szkoły w społeczeństwie, którego założenia są pochodnymi dwóch socjologicznych teorii: interakcjonizmu symbolicznego i konfliktu. Zamieszczono tu analizę mechanizmów socjalizacyjnych środowiska szkolnego, takich jak: tłok, czekanie, walka o to, czyje na wierzchu, konflikt, dominacja czy przemoc. W drugiej części tego samego rozdziału znajdzie czytelnik wyjaśnienie pojęcia „ukryty program”, omówienie różnych jego wymiarów, a także nawiązanie do antropologicznego ujęcia klasy szkolnej.

Opracowanie niniejsze zamyka rozdział dwunasty, poświęcony rekonstrukcji ideologii edukacyjnych. Omówienie ich znaczenia w konstruowaniu modeli myślenia o szkole, a także różne kryteria przyjmowane dla ich wyodrębnienia

(m.in. cele edukacji i społeczny status jej odbiorców, nauczycielskie formy sprawowania kontroli, wartości) poprzedzone są wprowadzeniem o charakterze definicyjnym, zawierającym różne sposoby rozumienia pojęcia „ideologia” i jej cechy jako zjawiska społecznego.

Rozważania dotyczące ideologii edukacyjnych stanowią próbę podsumowania części poświęconej edukacji szkolnej, ale i całej książki. To właśnie ideologie właściwie zrekonstruowane pomagają nam rozumieć sposób, w jaki szkoła funkcjonuje w społeczeństwie, jakie jest znaczenie alternatyw edukacyjnych i kiedy pojawia się konieczność wprowadzania innowacji i reform w szkolnictwie.

Głównym celem, jaki przyświecał autorce w przygotowaniu niniejszego opracowania, było uzupełnienie luki na rynku wydawniczym o jedno kompletne opracowanie, które w przystępnej i skrótowej formie zawierałoby omówienie podstawowych zagadnień związanych z problematyką socjologii wychowania i edukacji. Podręczniki starsze straciły wiele na swej aktualności (szczególnym wyjątkiem są tu książki Floriana Znanieckiego), nowsze zaś poświęcone są specjalistycznym, wąsko ujętym zagadnieniom, bądź też rekonstruują studia przypadków czy zawierają analizy porównawcze. Niektóre spośród wymienionych, z pewnością wartościowych i słusznie polecanych lekturze studentów pozycji zbyt luźno odnoszą się do warunków polskich.

Na zakończenie chciałam bardzo serdecznie podziękować wszystkim osobom, które wspierały mnie w trakcie opracowywania niniejszej książki, pani prof. dr hab. Mai Chomczyńskiej-Rubasze, która towarzyszyła jej na różnych etapach powstawania, a także recenzentowi pracy – prof. dr. hab. Jackowi Piekarskiemu za cenne uwagi merytoryczne i redakcyjne.

Ukończenie pracy nad książką byłoby bardzo trudne bez wsparcia moich przyjaciół: Małgosi i Janusza Rosinów, a także Joasi Kostorz, których cierpliwość, empatia i pomoc w trudnych chwilach były dla mnie wyjątkowo ważne.

Dziękuję także moim studentom, a zarazem pierwszym czytelnikom, który wielokrotnie wskazywali na potrzebę opracowania tego rodzaju podręcznika, jakim, mam nadzieję, jest *Socjologia wychowania*.

Łódź, lipiec 2007

Magda Karkowska